

Тема 6. Ринок цінних паперів

Цінні папери: суть, види та економічна роль.

Суть і структура ринку цінних паперів.
Фондова біржа.

Особливості розвитку ринку цінних паперів в Україні.

Цінні папери: суть, види та економічна роль

Цінні папери

- грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначаючи взаємовідносини між особою, яка їх випустила та їх власниками і передбачають, як правило, виплату доходів у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передачі грошових та інших прав, що випливають з цих документів, іншим особам.

- законодавчо визнане свідоцтво права на одержання доходів, що очікуються в майбутньому, при виконанні певних умов.
- грошові документи, вартість яких обумовлюється правами, що посвідчуються ними і втілюються в них.

- закріплена на матеріальному носії офіційна інформація особи, що його випустила, про готовність взяти на себе визначені зобов'язання і гарантувати держателю документа певні права.
- це свідоцтво про вкладення грошей в акціонерні підприємства або про надання їх в позичку, яке дає право на одержання доходів у вигляді дивідендів або відсотків.

Основні класифікаційні ознаки цінних паперів

- Характер відновин
- Спосіб легімітації
- Особливості випуску
- Строки обігу

Класифікація цінних паперів в залежності від характеру відносин

- **Пайові** – цінні папери, за якими встановлюються відносини володіння.
- **Боргові** - цінні папери, за якими встановлюються відносини позики.

Пайові

- **Акції** - цінні папери без встановленого строку обігу, що засвідчують пайову участь у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджують членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним, дають право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, а також на участь у розподілі майна в разі ліквідації акціонерного товариства.

- **Інвестиційні сертифікати** - цінний папір, що випускається виключно інвестиційним фондом або інвестиційною компанією з метою залучення коштів інвесторів для проведення спільного інвестування і засвідчує право його власника на частку майна даного фонду.

- **Приватизаційні папери** - особливий вид державних цінних паперів, які засвідчують право власника на безоплатне одержання в процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду. Даний вид паперів зустрічається лише в країнах «перехідної економіки», в яких активно відбуваються процеси приватизації.

Класифікація акцій

За емітентом

- Біржові
- Банківські
- Корпоративні
- Інвестиційних компаній і фондів

За моментом емісії

- Старі
- Нові емісії

За об'ємом реалізації прав акціонера

- Звичайні (прості, загальна)
- Конвертовані
- Привілейовані
- Безкоштовні

За кількістю голосів

- Безголосові
- Одноголосові
- Плюральні

За способом відображення руху

- Іменні
- На пред'явника

Боргові

- **Облігації** - цінні папери, що засвідчують внесення її власником грошових коштів і підтверджують зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цих паперів в передбачений в них строк з виплатою фіксованого проценту (якщо інше не передбачено умовами випуску).

- **Ощадні сертифікати** - письмові свідоцтва банку про депонування грошових коштів, які засвідчують право вкладника на одержання після закінчення встановленого строку депозиту і процентів по ньому.

- **Векселі** - цінні папери, які засвідчують безумовне грошове зобов'язання векселедавця або нічим не обумовлену пропозицію (наказ) векселедавця платнику сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя.

- **Казначейські зобов'язання держави-** засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету і дають право на одержання фінансового доходу.

Класифікація векселів

- Казначейські
- Юридичні і дієздатні фізичні особи

- Комерційні
- Банківські
- Товариські

- Фінансові
- Товарні

- Прості
- Перевідні

Класифікація облігацій

- Державні
- Муніципальні
- Корпоративні
- Іноземні
- Фінансування нових іноземних проектів
- Рефінансування заборгованості емітента
- Фінансування невиробничої діяльності
- Короткострокові
- Середньострокові
- Довгострокові
- Вільно обертаються
- З обмеженим обігом
- Поза обігом

- Забезпечені
- Незабезпечені
- Іменні
- На пред'явника
- З фіксованим %
- З плаваючим %
- З дисконтом
- Виграшні займи

Класифікація цінних паперів в залежності від легітимації

- **Іменні** – цінні папери, що складаються на імя визначеної особи (дане імя є реквізитом документу). Власником таких документів визнається особа, ім'я якої вказано в документі.
- **На пред'явника** – цінні папери права, за якими належать особі, що пред'являє цінні папери або інші інструменти.
- **Ордерні** – цінні папери власник яких заявляє про свої права пред'явленням самого документу.

Класифікація цінних паперів в залежності від строку обігу

- Короткострокові
- Середньострокові
- Довгострокові
- Безстрокові

Класифікація цінних паперів в залежності від випуску

- Емісійні – цінні папери, для яких характерні наступні ознаки:
 - випускаються і розміщуються значними сукупностями - *випусками*;
 - мають рівні обсяги та строки здійснення прав в середині одного випуску незалежно від часу їх придбання.
- Неемісійні – цінні папери, випуск яких здійснюється по-штучно і вони можуть розрізнятися за правами, що посвідчують.

В Україні випускаються і обертаються такі види цінних паперів

- Акції
- Облігації державних і місцевих позик
- Облігації підприємств
- Казначейські зобов'язання України
- Ощадні сертифікати
- Векселі
- Приватизаційні папери

Характеристики випуску цінних паперів

Це суттєві ознаки сукупності цінних паперів, що випускаються, та відомості про порядок їх розміщення, які фіксуються в рішенні емітента про проведення випуску і відображаються в офіційній інформації про емісію (в проспекті емісії) та в сертифікатах цінних паперів, якщо передбачається документарна форма їх випуску.

Характеристики випуску цінних паперів

- види цінних паперів, що випускаються
- кількість цінних паперів.
- номінальна вартість.
- форма випуску (документарна або бездокументарна).
- мета використання фінансових ресурсів, що залучаються.
- права за окремими видами цінних паперів, що випускаються, і механізм їх реалізації.
- строк обігу,
- порядок виплати поточного доходу та погашення
- інші умови, що залежать від виду цінних паперів; в окремих випадках, коли передбачається випуск цінних паперів серіями, обумовлюється черговість випуску таких серій.

- ***Курс цінного паперу*** прямо пропорційний доходу і обернено пропорційний нормі відсотка.

Див – сума річного дивіденду по акції

Рпоз – рівень позичкового відсотку

Курс акції буде збільшуватися якщо дивіденд буде зростати, а позичковий відсоток зменшуватися.

$$K_{акції} = \frac{Див * 100}{Рпоз}$$

Див – сума річного дивіденду по акції

Рпоз – рівень позичкового відсотку

Курс акції буде збільшуватися якщо дивіденд буде зростати, а позичковий відсоток зменшуватися.

Курс облігації

$$K_{\text{облігації}} = \frac{N_{\text{варт}} + P_{\text{роки}} * P_{\text{доход}}}{100 * P_{\text{роз}}}$$

- **Нварт**- номінальна вартість
- **Роки** – кількість років, що залишились до погашення
- **Рдоход** – сума річного доходу
- **Рроз** – рівень позичкового відсотку

- якщо рівень доходів = рівню позичкового відсотку, то Середній курс обл. = Номінальній вартості
- якщо рівень доходів < рівня позичкового відсотку то Середній курс обл. < Номінальної вартості
- якщо рівень доходів > рівня позичкового відсотку то Середній курс обл. > Номінальної вартості

2. Суть і структура ринку цінних паперів

Ринок цінних паперів (фінансовий, фондовий)

- механізм, що сприяє обміну фінансовими активами шляхом зведення разом покупців та продавців
- специфічна сфера ринкових відносин, де об'єктом операцій є цінні папери.
- сукупність всіх цінних паперів, що знаходяться в процесі руху (купівлі-продажу) і щодо яких існує попит і пропозиція з боку різноманітних суб'єктів економіки.
- сукупність існуючих та потенційних покупців цінних паперів (маркетологічний підхід).
- окрема організаційно-оформлена система торгівлі цінними паперами (наприклад, окрема фондова біржа або торговельно-інформаційна система).
- система взаємовідносин, що виражається через випуск цінних паперів, які мають власну вартість і можуть продаватися, купуватися і погашатися

Причини формування ринку цінних паперів

- Необхідність реалізації довгострокових великих і ризикованих проектів, що передбачають залучення значних фінансових ресурсів, в тому числі безпосередньо у дрібних індивідуальних інвесторів, які мають зустрічну потребу ефективного розміщення тимчасово вільного капіталу та заощаджень.
- Виникнення та розвиток акціонерної організаційно-правової форми ведення господарювання (створення акціонерних компаній).

- Потреба забезпечення ліквідності прав володіння та боргових зобов'язань (для підвищення ефективності управління фінансами на рівні суб'єктів господарювання), створення умов для диверсифікації діяльності в ситуації динамічних змін на ринках.
- Недостатність потенціалу ринку банківських позик для забезпечення покриття дефіциту національних бюджетів та їх касового виконання без додаткової емісії грошей.
- Комплекс причин, пов'язаних з необхідністю підвищення ефективності управління фінансами на рівні держави.

Моделі ринку цінних паперів

- **Небанківська (США) - основними учасниками є небанківські компанії по цінних паперах**
- **Банківська (Германія)- основними учасниками є банки**
- **Змішана (Японія) - Основними учасниками виступають як банківські, так і небанківські установи**

Складові елементи ринку цінних паперів

- Цінні папери, які є предметом торгівлі на ринку цінних паперів (визначається, ЩО САМЕ продається й купується);**
- Учасники (суб'єкти) ринку цінних паперів (визначається, ХТО САМЕ купує і продає цінні папери);**
- Процес (технології) фондової діяльності (визначається, ЯК САМЕ відбувається обіг цінних паперів).**

Учасники (суб'єкти) ринку цінних паперів

- **Держава**, яка шляхом прийняття законодавчих актів та створення відповідних державних органів визначає умови правового регулювання діяльності фондового ринку з метою підтримання його ефективного функціонування і захисту його учасників.
- **Інвестор**, який має вільні кошти і бажає вигідно їх розмістити.
- **Емітент**, (особа, що здійснює випуск цінних паперів), що зацікавлений в мобілізації вільних коштів.
- **Професійні учасники РЦП (посередники)**, які забезпечують обмін зобов'язань (цінних паперів) емітентів на грошові засоби інвесторів.

Інфраструктура РЦП

- Правова мережа
- Інформаційна мережа
- Депозитарна і розрахунково-клірингова мережа
- Регістраційна мережа

Класифікація ринку цінних паперів

- За складом**
- Грошовий ринок – це ринок, на якому обертаються короткострокові цінні папери.**
- Ринок капіталу – це ринок, на якому обертаються безстрокові цінні папери або папери, до погашення яких залишається більше року.**

За організаційною структурою

- **Первинний ринок – це ринок, на якому відбувається первинне розміщення цінних паперів. Функція первинного ринку полягає в мобілізації нових капіталів.**
- **Вторинний ринок – це ринок, на якому відбувається обертання цінних паперів. Вторинний ринок є механізмом перепродажу, дозволяє особам вільно купувати та продавати папери.**

Форми організації вторинного ринку

- **Біржовий ринок** представлений обігом цінних паперів на біржах.
- **Позабіржовий ринок** охоплює обіг паперів поза біржами.

Форми існування первинного ринку цінних паперів

- Приватне розміщення - Продаж (обмін) цінних паперів обмеженій кількості раніш відомих інвесторів без публічної пропозиції і продажу
- Публічне розміщення - Розміщення цінних паперів при їх первинній емісії шляхом публічної пропозиції продажу

3. Фондова біржа

Фондова біржа

- ринок, який концентрує попит і пропозиції на цінні папери, допомагає формувати їх біржовий курс. Тобто це організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами.
- акціонерне товариство, яке здійснює свою діяльність відповідно до законодавчих і нормативних актів, статуту і правил фондової біржі. форма організації вторинного ринку цінних паперів.

Основні функції фондової біржі

- Зводить один з одним покупців і продавців цінних паперів, служить місцем, де безпосередньо здійснюються операції купівлі і продажу цінних паперів.
- Реєструє курси цінних паперів, опосередковує відносини інвесторів до кожного представленого на ній виду акцій і облігацій.

- Служить механізмом переливу капіталу з однієї галузі (підприємства) в іншу (інше).
- Служить економічним барометром ділової активності як в країні в цілому, так і в окремих галузях, дає можливість судити про направлення структурної перебудови економіки.

Основні принципи діяльності фондової біржі

- особиста довіра між брокером і клієнтом (наприклад, операції на біржі укладаються усно і оформляються юридично заднім числом).
- гласність (публікуються дані по всіх операціях і дані, що надані емітентом за домовленістю з біржею про внесення акцій у біржовий список, незалежно від активності емітента).
- жорстке регулювання адміністрацією біржі і аудиторамі діяльності дилерських фірм шляхом встановлення правил торгівлі і обліку.

Учасники фондової біржі

- **Продавець**

- **Посередник**

Дилер - посередник, який купуючи за свій рахунок цінні папери, стає на деякий час їх власником і отримує дохід у вигляді різниці між курсами купівлі і продажу.

Брокер - він може працювати як повірений або за певний процент від суми операції, тобто за комісійну винагороду, просто приймаючи від своїх клієнтів доручення на купівлю-продаж цінних паперів. Крім того, він від свого імені здійснює операції з переданими йому у довірче керування на певний строк чужими цінними паперами.

- **Покупець**

Біржова операція

Угода з цінними паперами, укладена між учасниками фондової біржі

Основні напрямки біржових операцій

- **Безперервний аукціонний ринок** - це основний спосіб торгівлі фондовими цінностями. Сутність його полягає в тому, що на відміну від звичайного традиційного аукціону, де з однієї сторони виступає продавець, а з іншої - декілька покупців, що конкурують між собою, і операція укладається з тим, хто запропонує вищу ціну за товар, на фондовій біржі аукціонна торгівля носить характер відкритої переклички заявок на купівлю та продаж цінних паперів.

- **Дилерський ринок** знаходиться головним чином у позабіржовому обороті. Його учасниками являються, як правило, інституціональні інвестори з однієї сторони і дилерські фірми - з іншої, об'єктом операцій служать цінні папери компаній, що не включені в біржовий список. Дилерський ринок формується під впливом ціни, що встановлюється дилерською компанією.

- **Онкольний ринок** - це ринок, що заснований на купівлі-продажу фондових цінностей за єдиною ціною, що врівноважує попит та пропозицію за певний проміжок часу. Онкольний ринок ефективний тільки при оптимальному співвідношенні попиту та пропозиції. Крім того, ефективність на цьому ринку залежить від кількості заявок і обороту фінансових активів.

ЛІСТИНГ

- **Допуск цінних паперів до обігу і котирування на фондовій біржі**

Види операцій на біржі

- Касові
- Строкові (Прості, Ф'ючерси. Опціони)
- Арбітражні – котирування ЦП одночасно на декількох біржах

Фактори ризиків на біржових операціях

- Загальнооекономічна і політична ситуація
- Фінансове положення емітента

Загальнооекономічна і політична ситуація

- **Ризик законодавчих змін** - ризик, здатний призводити, наприклад, до необхідності перереєстрації випусків, і викликаючий суттєві витрати і втрати емітента і інвестора. Емісія цінних паперів ризикує стати недійсною, може несприятливо змінитися правовий статус посередників по операціях з цінними паперами.

- **Інфляційний ризик - ризик того, що при високій інфляції доходи, які отримують інвестори від цінних паперів, знецінюються, з точки зору реальної покупної здатності швидше, ніж ростуть, інвестор несе реальні збитки. В світовій практиці давно відмічено, що високий рівень інфляції руйнує ринок цінних паперів, хоча розроблено досить багато способів зниження інфляційного ризику.**

- **Процентний ризик - ризик втрат, які можуть понести інвестори у зв'язку зі зміною процентних ставок на ринку. Як відомо, зростання ринкової ставки процента веде до зниження курсової вартості цінного паперу, особливо облігацій з фіксованим процентом. При підвищенні процентної ставки може початися також масовий “викид” цінних паперів, емітованих під більш низькі (фіксовані) проценти і за умовами випуску завчасно прийняті емітентом назад.**

Фінансове положення емітента

- Несистематичний ризик - агреговане поняття, що об'єднує всі види ризиків, зв'язаних з конкретним цінним папером. Несистематичний ризик являється диверсифіцированим, понижуючим, в певному випадку може здійснюватися вибір того цінного паперу (по виду, по емітенту, по умовах випуску і т.д.), який забезпечує прийнятні значення несистематичного ризику.

- **Ризик ліквідності - ризик, пов'язаний з можливістю втрат при реалізації цінних паперів із-за зміни оцінки їх якостей.**
- **Процентний ризик - ризик втрат, які можуть понести інвестори у зв'язку зі зміною процентних ставок на ринку. Як відомо, зростання ринкової ставки процента веде до зниження курсової вартості цінного паперу, особливо облігацій з фіксованим процентом. При підвищенні процентної ставки може початися також масовий “викид” цінних паперів, емітованих під більш низькі (фіксовані) проценти і за умовами випуску завчасно прийняті емітентом назад.**

- **Кредитний діловий ризик - ризик того, що емітент, який випустив боргові цінні папери, опиниться в стані, в якому він не в змозі виплачувати процент по ним і (або) основну суму боргу.**
- **Галузевий ризик - ризик, що пов'язаний зі специфікою окремих галузей. З позиції цього виду ризику усі галузі можна поділити на галузі, яким властиві циклічні коливання, на помираючі, стабільно працюючі, швидко зростаючі. Галузеві ризики проявляються у змінах інвестиційної якості і курсової вартості цінних паперів і які відповідають втратам інвесторів в залежності від приналежності галузі до того чи іншого типу і правильності оцінки цього фактору інвесторами.**

4. Особливості розвитку ринку цінних паперів в Україні

- Приватизація майна - Це відчуження майна, що перебуває у загальнодержавній, республіканській (Автономна Республіка Крим) і комунальній власності, на користь фізичних та недержавних юридичних осіб.**

Основні принципи приватизації

- **Законність**
- **Надання пільг на придбання державного майна членами трудових колективів підприємств, що приватизуються. Забезпечення соціальної захищеності та рівності прав громадян України у процесі приватизації.**
- **Пріоритетне надання прав громадянам України у процесі приватизації на придбання майна.**

- **Безоплатна передача частки державного майна кожному громадянину України.**
- **Приватизація державного майна на платній основі із застосуванням приватизаційних паперів.**
- **Додержання антимонопольного законодавства**
- **Повне, своєчасне та достовірне інформування громадян про всі дії щодо приватизації, пріоритетного права трудових колективів на вибір форми власності і придбання майна своїх підприємств.**

Об'єкти приватизації

- **Майно підприємств, цехів, виробництв, дільниць, інших підрозділів, що виділяються в самостійні підприємства і є єдиними майновими комплексами**
Незавершене будівництво; частки (паї, акції), що належать державі у майні господарських товариств та інших об'єднань

Суб'єкти приватизації

- Державні органи приватизації
- Покупці
- Продавці
- Представники
- Посередники

Напрямки розвитку ринку цінних паперів в Україні

- раціональний розподіл функцій між учасниками даного ринку забезпечення конкурентного середовища
- удосконалення процедури та документального супроводу обігу цінних паперів
- розвиток вторинного ринку
- формування цінних паперів з новими властивостями та реквізитами

- створення оптимальної інфраструктури
- упорядкування обліку та звітності на підставі репродукування стандартів світового ринку цінних паперів
- спрощення процесу оформлення документів на всіх стадіях емісії та обігу цінних паперів
- впровадження електронних інформаційних систем запобігання порушенням правил і норм
- узгодження фондового законодавства з іншими (суміжними) державними актами
- зниження ризику інвестицій у цінні папери